

Krzysztof Szczygielski

Prawo rzymskie w uniwersytetach II Rzeczypospolitej

O książce Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach w II Rzeczypospolitej, pod red. Magdaleny Pyter, Lublin 2008, 423 strony.

Ukazanie się pracy należy uznać za ważne wydarzenie w polskiej literaturze historycznoprawnej. Co prawda zagadnieniom związanym z nauką i nauczaniem dyscyplin historycznoprawnych w ośrodkach uniwersyteckich odrodzonej, po 123 latach zaborczej niewoli Rzeczypospolitej poświęcono już wiele opracowań, ale niewątpliwą zaletą pracy jest zebranie w jednym miejscu podstawowych wiadomości o stanie nauk historycznoprawnych, sylwetkach i spuściźnie naukowej osób wykładających na katedrach uniwersyteckich. Z tego względu Magdalenie Pyter, pod której redakcją wydano tom, należy szczerze pogratulować pomysłu.

Praca, na którą złożyły się opracowania 17 autorów, składa się z wprowadzenia, rozdziału poświęconego naukom historycznoprawnym w programie studiów jurystycznych w okresie II Rzeczypospolitej oraz sześciu rozdziałów dotyczących nauki i nauczania dyscyplin historycznoprawnych w polskich uniwersytetach działających w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Omówienie nauki i dydaktyki w poszczególnych ośrodkach akademickich rozpoczyna się zazwyczaj od prawa rzymskiego, następnie historii prawa, zamyka je zaś prawo kościelne (kanoniczne). Wydaje się, iż takie właśnie były założenia wydawnicze, choć nie we wszystkich rozdziałach zachowano powyższą kolejność. Podkreślić należy, iż każde studium cechuje wysoki poziom merytoryczny. Autorzy przeprowadzili gruntowną kwerendę archiwalno-biblioteczną w Polsce i poza jej granicami, a następnie poddali wnikliwej analizie zgromadzone materiały. Przechodząc do bliższego omówienia recenzowanej pracy, nie sposób odnieść się do każdego z zamieszczonych w niej opracowań, stąd chciałbym głównie skupić się na częściach traktujących o prawie rzymskim. Poniższe uwagi z konieczności dotyczą tekstów dyskusyjnych.

Prezentację książki rozpocząć wypada od rozdziału *Dyscypliny historyczno-prawne w programie studiów jurystycznych w okresie II RP*, autorstwa M. Pyter (s. 15–33). Przedstawione w nim zostały kolejno: regulacje ustawowe dotyczące szkolnictwa wyższego, spór o miejsce dyscyplin historycznoprawnych w programie studiów prawniczych prowadzony przez lwowskich luminarzy nauki Oswalda Balzera i Juliusza Makarewicza oraz rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 16 października 1920 r. w sprawie organizacji studiów prawniczych w uniwersytetach państwowych. Autorka przybliżyła wspomniane zagadnienia w sposób bardzo jasny i syntetyczny, wprowadzając czytelnika w problematykę poruszaną w kolejnych rozdziałach książki. Zauważyć jednak należy, iż dyskusja na temat lokacji nauk historycznoprawnych w programie studiów jurystycznych nie ograniczała się jedynie do polemiki między przywołanymi wyżej uczonymi. Wspomnieć można na przykład o ciekawej inicjatywie związanej ze zmianą systemu nauczania prawa, której efektem był program reformy wysunięty przez Zjazd Zrzeszeń Młodych Prawników obradujący w Wilnie w 1936 r., kwestionujący przydatność przedmiotów historycznoprawnych¹.

Przedstawienie kondycji nauk historycznoprawnych w Uniwersytecie Jagiellońskim otwiera artykuł pióra Łukasza Marca poświęcony prawu rzymskiemu. Autor w dotychczas opublikowanych opracowaniach dał się poznać jako bardzo rzetelny i wnikliwy badacz. W recenzowanej pracy nie ustrzegł się jednak kilku błędów. Na plan pierwszy wysuwa się kwestia opublikowania przez Rafała Taubenschläga w 1918 r. dwutomowej monografii *Prawo rzymskie w pismach Ojców Kościoła* (s. 47). Pomijając fakt, iż chodzi o *Prawo w pismach Ojców Kościoła*, stwierdzić należy, że według wszelkich dostępnych informacji przywołana praca nigdy nie ukazała się drukiem. Do postawienia takiego wniosku skłaniają następujące okoliczności. Po pierwsze, przyjaciel sławnego krakowskiego romanisty, Włodzimierz Kozubski w artykule zatytułowanym *Rafała Taubenschläga prace historycznoprawne w latach 1913–1925*, wymieniając prace: *Prawo w pismach Ojców Kościoła*, cz. I: *Prawo rzymskie, greckie i hebrajskie w pismach Nowego Testamentu*; cz. II: *Prawo w pismach Ojców Apostolskich* podkreślał, że: „zawierają streszczenie rezultatów prac przygotowawczych do większej pracy zamierzonej o prawie w literaturze patrystycznej”². Streszczenia te zostały zamieszczone w *Sprawozdaniach z czynności i posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie*³. Podobnie Józef Modrzejewski, w wykazie bibliograficznym obejmującym doro-

¹ Szerzej na ten temat zob. W. Wołodkiewicz, *Nauczanie prawa w II Rzeczypospolitej*, „Życie Szkoły Wyższej” 1973, nr 6, s. 112 i n.

² „Przegląd Prawa i Administracji” (dalej: PPIA) 1926, z. 1–3, s. 64.

³ *Prawo w pismach Ojców Kościoła*, cz. I: *Prawo rzymskie, greckie i hebrajskie w pismach Nowego Testamentu*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie” (dalej: SAU) 1918, t. XXIII, nr 9, Kraków 1919, s. 9–12; cz. II: *Prawo w pismach Ojców apostołskich*, SAU 1919, t. XXIV, nr 3, Kraków 1920, s. 13–14.

bek naukowy prof. R. Taubenschlaga, informuje jedynie o streszczeniach wspomnianych powyżej prac⁴. Trudno uwierzyć, by obaj autorzy przeoczyli tak znaczące dzieło w twórczości uczonego⁵. W tym miejscu warto jednak zaznaczyć, że ani W. Kozubski, ani J. Modrzejewski nie notują w swoich opracowaniach trzeciego streszczenia odnoszącego się do planowanej monografii, a mianowicie *Prawo w literaturze apologetycznej II wieku*⁶. Wydaje się, że koronnego dowodu na potwierdzenie wysuwanej wątpliwości, co do ogłoszenia drukiem przedmiotowej monografii dostarcza sam R. Taubenschlag w artykule *Gli studi di diritto romano in Polonia nel secolo XX*⁷, w którym dokonuje przeglądu stanu romanistyki polskiej XX w. Przywołując swoje prace *Prawo w pismach Ojców Kościoła*, pisze wyraźnie o artykułach (*gli articoli*)⁸. Ł. Marzec prawdopodobnie nie sięgnął do tego opracowania. Nie wspomniał o nim również przy omawianiu spuścizny naukowej wybitnego uczonego.

Zdziwienie budzi także informacja przekazana przez Ł. Marca na stronie 47. Otóż autor, pisząc o dokonanych przez R. Taubenschlaga wspólnie z W. Kozubskim przekładzie na język polski znanego podręcznika Rudolfa Sohma⁹, wydanego w Warszawie w 1925 r. pod tytułem *Instytucje, historia i system rzymskiego prawa prywatnego* zaznacza, iż „cieszył się on sporą popularnością wśród studentów, był bowiem bardziej przystępny niż wydany w 1934 r. podręcznik autorstwa samego R. Taubenschlaga (*Instytucje i historia rzymskiego prawa prywatnego*)”. Tymczasem prof. R. Taubenschlag w przedmowie do wspomnianego podręcznika tak uzasadniał potrzebę jego napisania: „Wydając przed ośmiu laty tłumaczenie Instytucyj Sohma, wyraziłem nadzieję, iż ten podręcznik barwny, jasny, pisany zajmująco i przystępnie uczyni zadość odczuwanej wówczas żywo potrzebie podręcznika prawa rzymskiego, pisanego w polskim języku. Niestety nadzieja ta zawiodła. Dla naszej młodzieży, przychodzącej, w ostatnich zwłaszcza latach, z bardzo słabym tylko przygotowaniem na Uniwersytet, okazał się ten podręcznik tak z powodu znacznej jego objętości (725 stron), jak i z powodu przeładowania uwagami i literaturą za ciężki i trudny do opanowania. Ten

⁴ J. Modrzejewski, *Les travaux de Raphael Taubenschlag (1904–1955)*, EOS 1956, nr 48 – *Symbolae Raphaeli Taubenschlag dedicatae*, t. 1, s. 1–16. Bibliografia prac uczonego, w opracowaniu J. Modrzejewskiego znajduje się także, [w:] R. Taubenschlag, *Rzymskie prawo prywatne na tle praw antycznych*, Warszawa 1955, s. 355–363.

⁵ Dzieła tego nie wymienia również w swoim artykule J. Sondel, *Rafał Taubenschlag – romanista, papirolog, storico del diritto polacco*, [w:] M. Zabłocka, J. Krzynówek, J. Urbanik, Z. Służewska (red.), *Au-delà des frontières. Mélanges de droit romain offerts à Witold Wołodkiewicz*, Varsovie 2000, t. 2, s. 933–954.

⁶ Zob. SAU 1919, t. XXIV, nr 9, Kraków 1920, s. 6.

⁷ Zob. *Gli studi romani nel mondo*, t. 3, Roma 1936, s. 247–268. Osobne odbicie, Roma 1936, s. 21.

⁸ R. Taubenschlag, *Gli studi di diritto romano in Polonia nel secolo XX*, osobne odbicie, Roma 1936, s. 6–7.

⁹ Chodzi tu o pośmiertne, 17 wydanie w opracowaniu L. Mitteis i L. Wengera, *Institutionem, Geschichte und System des römischen Privatrechts*, München–Leipzig 1923.

wzgląd skłonił mnie do napisania podręcznika, w którym, trzymając się przyjętego na ogół w podręcznikach systemu, przedstawiam na podstawie ostatniej literatury, krótko i treściwie, obecny stan nauki prawa rzymskiego, nie wchodząc w szczegóły i kwestje sporne” [...] ¹⁰. Jak widać, R. Taubenschlag różnił się znacznie w swojej ocenie podręcznika od autora artykułu. Podobne opinie wyrażał także Henryk Insadowski, który w recenzji pracy R. Taubenschlaga podkreślał między innymi, że „Wycucie pedagogiczne nie pozwoliło mu pójść drogą, którą kroczył podręcznik Sohma...” ¹¹.

Sformułowana przez Ł. Marca teza, iż „Historia dydaktyki i nauki prawa rzymskiego na UJ w dwudziestoleciu międzywojennym sprowadza się w zasadzie do przywołania pamięci i dorobku obu Profesorów” (chodzi tu o Stanisława Wróblewskiego i R. Taubenschlaga, s. 39). Autor pominął zupełnie postać W. Kozubskiego ¹². Przypomnieć trzeba, że w 1923 r. Rada Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego przyznała W. Kozubskiemu *veniam legendi* z zakresu prawa rzymskiego na podstawie pracy *Opieka nad kobietami w prawie rzymskim* ¹³. Referentami w przewodzie habilitacyjnym byli profesorowie S. Wróblewski i R. Taubenschlag. Warto odnotować, że W. Kozubski prowadził przez kilka lat na Uniwersytecie Jagiellońskim wykłady z prawa rzymskiego, wspierając w pracy dydaktycznej wspomnianych wielokrotnie romanistów krakowskich. W roku akademickim 1923/1924 i 1924/1925 wykladał *Rzymski proces cywilny* w wymiarze 30 godz. ¹⁴, a w latach 1925/1926 i 1926/1927 *Prawo familijne* (także 30 godz.) ¹⁵. W kolejnym roku akademickim 1927/1928 obciążenia dydaktyczne W. Kozubskiego z prawa rzymskiego wzrosły do 90 godz., na które złożyły się wykłady *Prawa rzeczowego, Prawa familijnego i Procesu rzymskiego cywilnego* ¹⁶. Problematykę *Procesu cywilnego rzymskiego* w wymiarze 40 godz. ¹⁷ przybliżał studentom ponownie w roku 1930/1931, w roku 1933/1934 zaś podjął wykład *O źródłach zabezpieczających zobowiązania* (30 godz.) ¹⁸. Uwadze Ł. Marca uszły również prace W. Kozubskiego z okresu dwudziestolecia międzywojennego po-

¹⁰ R. Taubenschlag, *Instytucje i historia rzymskiego prawa prywatnego*, Kraków 1934 (Przedmowa).

¹¹ H. Insadowski, rec. pracy: Prof. Dr. Rafał Taubenschlag: *Instytucje i historia rzymskiego prawa prywatnego*, Kraków 1934, s. 320, PPIA 1934, z. 1, s. 161.

¹² O W. Kozubskim pisała M. Zabłocka, *Z dziejów prawa rzymskiego na Uniwersytecie Warszawskim (Sylwetka Włodzimierza Kozubskiego)*, [w:] A. Pikulska-Robaszekiewicz (red.), *Profesorowi Janowi Kordębskiemu in memoriam*, Łódź 2000, s. 449–463.

¹³ Kraków 1922 (Polska Akademia Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny. Rozprawy, seria II, t. 38 [ogólnego zbioru t. 64] nr 1), s. 48. Zob. także *Opieka nad kobietami w prawie rzymskim*, SPAU 1921, t. XXVI, nr 9, Kraków 1922, s. 2–4.

¹⁴ *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Spis wykładów, rok szkolny 1923/24*, Kraków 1923, s. 12; *ibidem, rok szkolny 1924/25*, Kraków 1924, s. 12.

¹⁵ *Ibidem, rok szkolny 1925/26*, Kraków 1925, s. 13; *ibidem, rok szkolny 1926/27*, Kraków 1926, s. 12.

¹⁶ *Ibidem, rok szkolny 1927/28*, Kraków 1927, s. 14.

¹⁷ *Ibidem, rok akademicki 1930/31*, Kraków 1930, s. 16.

¹⁸ *Ibidem, rok akademicki 1933/34*, Kraków 1933, s. 22.

święcone działalności naukowej R. Taubenschlaga¹⁹ oraz interesujący artykuł *Elementy Kodyfikacji Justyniańskiej*²⁰. Ponadto autor pomija milczeniem fakt, że W. Kozubski opracował w 1938 r. *Historię i źródła rzymskiego prawa prywatnego*²¹, która została następnie włączona jako §§ 4–25 do podręcznika *Historia i instytucje rzymskiego prawa prywatnego*²², wydanego wspólnie z R. Taubenschlagiem.

Autor prezentuje bogaty dorobek naukowy R. Taubenschlaga, będący pokłosiem jego wielokierunkowych zainteresowań badawczych, ale nie wspomina o tematyce realizowanych przez uczonego zajęć, które są dość istotne w kontekście omawianej problematyki. Warto odnotować, że obok podstawowego kursu prawa rzymskiego, sławny romanista wykładał także słuchaczom krakowskiej uczelni *Literaturę romanistyczną w krajach zachodniej Europy (Francji i Niemczech, Włoszech i Anglii) w ostatnich 10 latach* (20 godz.) oraz *Proces polski XIII i XIV w. na tle współczesnej literatury romanistycznej* (10 godz.). Prowadził też zajęcia z *Papirologii (Prawo prowincjonalne rzymskie w Egipcie)* w wymiarze 20 godz. oraz seminarium z papirologii (20 godz.), podczas którego analizowano teksty prawnicze greckie i rzymskie²³. W opracowaniu Ł. Marca zabrakło także informacji na temat przebiegu prac seminaryjnych z prawa rzymskiego i papirologii. Odnaleźć je można, podobnie jak spisy wykładów za poszczególne lata akademickie w zbiorach Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, ale Autor ani razu nie powołuje się na nie w przypisach. Jednocześnie podkreślić należy, iż odniesienia takie pojawiają się często w artykułach innych pracowników krakowskiego Wydziału Prawa i Administracji – Doroty Malec, *Nauki historycznoprawne w Uniwersytecie Jagiellońskim w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Historia prawa polskiego i historia prawa na zachodzie Europy* (s. 53–81) i Zdzisława Zarzyckiego, *Katedra Prawa Kościelnego Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1918–1939* (s. 82–119).

W opracowaniach prezentujących nauki historycznoprawne w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie daje się zauważyć pewien brak koordynacji redaktorskiej odnośnie problematyki prawa rzymskiego. Dzieje nauki i nauczania tego przedmiotu przedstawia w odrębnym artykule *Prawo rzymskie we Lwowie w dwudziestoleciu międzywojennym* Grzegorz Jędrejek (s. 123–130). Następnie prawem rzymskim zajmuje się również w swoim studium *O naukach historycznoprawnych...* (s. 131–185) Adam Redzik, który powtarza wiele informacji przekazanych wcześniej przez G. Jędrejka. Analizując treści zamieszczone przez

¹⁹ Rafała Taubenschlaga *prace historyczno-prawne w latach 1913–1925*, PPIA 1926, z. 1–3, s. 61–70; Rafał Taubenschlag (z okazji trzydziestolecia działalności naukowej) (1904–1934), PPIA 1934, z. 1, s. 297–307.

²⁰ „Themis Polska”, seria III, 1935, nr 9, s. 152–173.

²¹ Kraków 1938, s. 54.

²² Kraków–Warszawa 1938, s. 318.

²³ *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Spis wykładów, rok szkolny 1926/27*, Kraków 1926, s. 12.

autorów, zauważyć można pewne nieścisłości. Według G. Jędrejka, w roku 1936 w Zakładzie Prawa Rzymskiego pracowało dwóch asystentów: Edward Gintowt-Dziewiałowski i Mieczysław Pojnar (s. 128). Tymczasem A. Redzik wymienia jeszcze dodatkowo postać Adama Wojtunika, zatrudnionego we Lwowie w latach 1936–1939 (s. 149–150). Uwagi można mieć także do sposobu przedstawienia dorobku naukowego lwowskich romanistów. Podjął się tego, w dość ograniczonym zakresie, jedynie G. Jędrejek (s. 129–130). Mimo że autor skoncentrował się prawie wyłącznie na publikacjach z zakresu prawa rzeczowego i obligacyjnego, wymienił tylko dzieła monograficzne. Nie do końca jasny jest również zabieg dokonany przy omawianiu twórczości Leona Pinińskiego na stronach 129–130. Wzmiankuje tam o pracy *Pojęcie i granice prawa własności według prawa rzymskiego*, wydanej w 1900 r. we Lwowie²⁴, a więc już poza ramami czasowymi określonymi w tytule artykułu. Nie byłoby w tym nic złego, gdyby G. Jędrejek wykazał konsekwencję w działaniu i przywołał także dwutomowe *opus vitae* L. Pinińskiego dotyczące posiadania pt. *Der Thatbestand des Sachbesitzerwerbs nach gemeinen Recht. Eine zivilistische Untersuchung*, opublikowane w Lipsku w latach 1885–1889. Chociaż praca ta nie jest w całości poświęcona prawu rzymskiemu, wymieniana jest przy charakterystyce uczonego jako romanisty²⁵. Spuścizna naukowa E. Gintowta-Dziewiałowskiego²⁶ z okresu dwudziestolecia międzywojennego, licząca kilka prac z prawa rzymskiego, została całkowicie pominięta. Nie wspominając osoby A. Wojtunika, autor nie mógł także wyszczególnić jego publikacji²⁷. Po lekturze opracowań zasadne wydaje się postawienie pytania: Czy nie lepszym rozwiązaniem byłoby powierzenie ukazania dziejów prawa rzymskiego we Lwowie tylko jednemu autorowi? Na domiar złego, G. Jędrejkowi przytrafił się tragiczny *error in persona*. Autor pisze na stronie 128 o zmianie wykładawcy prawa rzymskiego w roku akademickim 1938/1939, wskutek śmierci

²⁴ G. Jędrejek nie wspomina, że praca ta ukazała się również w języku niemieckim pt. *Begriff und Grenzen des Eigentumsrechts nach römischen Recht*, Wien 1902, s. 118.

²⁵ Zob. W. Wołodkiewicz (red.), *Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*, Warszawa 1986, s. 166; W. Litewski, *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1998, s. 309.

²⁶ Zob. O charakterze środków prawnych z tytułu edyktu „*De interdictis*”, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie” 1932, nr 12, s. 190–196; *Pierwszy międzynarodowy Kongres romanistów*, „Przewodnik Historyczno-Prawny” 1934, z. 1–4, s. 81–86; rec.: B. Łapicki, *Władza ojcowska w starożytnym Rzymie. Czasy królewskie. Czasy republikańskie*, Warszawa 1933, ibidem, 1934, z. 1–4, s. 137–138; Ś.p. Fryderyk Woess, ibidem, 1934, z. 1–4, s. 152–153; *Kongres międzynarodowy prawa rzymskiego*, „Przegląd Klasyczny” 1935, z. 3, s. 190–192; *Valeri Probi iuris notae*: „R. A. Q. E. I. E.”, „Annali del Seminario Giuridico della R. Università di Palermo” 1936, nr 15, s. 219–236; *Czy z przekazanych w Digestach rozstrzygnięć konkurencji w obrębie prawa interdyktalnego można wysnuć wniosek o charakterze iudiciorum ex interdicto?*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci L. Pinińskiego*, t. 1, Lwów 1936, s. 313–319; *Über den Charakter der Interdikte und der Iudicia ex interdicto*, [w:] *Studi in memoria di A. Albertoni*, t. 2: *Diritto romano e bizantino*, a cura di P. Ciapessoni, Padova 1937, s. 233–297; *Handlungen met’ agnoias in Aristoteles Ethica Nicomachea V, 10, 1135 b, 11ff*, EOS 1939, z. 1, s. 70–80; *Stopnie winy u Arystotelesa a pojęcie „culpa” w prawie rzymskim*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie” 1939, z. 1, s. 31–37.

²⁷ A. Wojtunik jest autorem m.in., *Formułka procesowa w klasycznym prawie rzymskim*, „Prawo” 1936, nr 5–6, s. 182–189; *Leon Piniński w 50-lecie habilitacji*, ibidem, s. 190–191.

prof. Wacława Osuchowskiego, by w następnym akapicie przypomnieć o jego aktywnym udziale w zajęciach prowadzonych podczas okupacji niemieckiej na tajnym Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. W roku 1938 społeczność akademicka żegnała oczywiście prof. L. Pinińskiego.

Najwięcej zastrzeżeń w recenzowanej publikacji budzi jednak rozdział *Nauki prawne w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–1944*, którego opracowania podjęli się wspólnie pracownicy Biblioteki Uniwersyteckiej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Anna Supruniuk i Mirosław Adam Supruniuk (s. 217–275). Autorzy rozpoczynają od przypomnienia wydarzeń, które doprowadziły do wskrzeszenia Wszechnicy Wileńskiej po odzyskaniu niepodległości przez państwo polskie. Ta część pracy, odznaczająca się ogromną starannością przy wykorzystaniu źródeł i literatury, stanowi z pewnością doskonale wprowadzenie (s. 217–225). Niestety, późniejszy przekaz autorów tylko w niewielkim stopniu dotyczy nauk historycznoprawnych. Zdecydowanie za dużo miejsca zajmują informacje mało przydatne czytelnikowi. Kilkanaście razy podawane są dane statystyczne obejmujące liczbę studentów rozpoczynających edukację w kolejnych latach akademickich, z wyszczególnieniem liczby mężczyzn i kobiet (np. s. 229, 231, 233, 234). Podobnie jest w przypadku podawania liczby posiedzeń odbytych przez Radę Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego (np. s. 233, 235, 239, 241). Innymi przykładami tego typu praktyk jest informowanie o liczbie wydanych dyplomów ukończenia studiów (np. s. 237, 240, 241) oraz o tym, kto pełnił funkcję dziekana i prodziekana wydziału (np. s. 240, 242, 246). Informacje te znalazły się ponownie w aneksie na końcu rozdziału. Niezwiązane z tematem wydają się być wzmianki o tym, kto wypełniał obowiązki sekretarki oraz kierowniczkę dziekanatu wileńskiego Wydziału Prawa (s. 227, przyp. 24), jak również te, dotyczące przeniesienia biur dziekanatu do nowego lokalu (s. 248). Artykuł ten wzorowany jest wyraźnie na opracowaniu *Wydział Prawa i Nauk Społecznych U.S.B w latach 1919–1929*, zamieszczonym w tomie drugim *Księgi pamiątkowej ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, wydanej w Wilnie w 1929 r.

W tekście pojawiają się także pewne niedokładności. Przy krótkiej charakterystyce postaci Franciszka Bossowskiego widnieje informacja, że przed podjęciem pracy na wileńskim wydziale był profesorem prawa rzymskiego i docentem Uniwersytetu Jagiellońskiego (s. 262). Rzeczywiście, uczony habilitował się w Krakowie, ale z prawa cywilnego. Profesorem nadzwyczajnym prawa rzymskiego mianowany został postanowieniem Naczelnika Państwa z 11 czerwca 1920 r., już po przybyciu do Wilna²⁸. Następnie 19 października 1922 r. został profesorem zwyczajnym tego przedmiotu we Wszechnicy Wileńskiej²⁹. Autorzy

²⁸ Dziennik Urzędowy MWRiOP nr 19 z 15 lipca 1920 r., poz. 127, s. 231.

²⁹ Dziennik Urzędowy MWRiOP nr 32 z 31 grudnia 1922 r., poz. 433, s. 587.

opracowania podają, że F. Bossowski jest autorem rozprawy *Actio ad exhibendum*. Jest to dość skrócona wersja, gdyż dokładny tytuł brzmi *Actio ad exhibendum w prawie klasycznym i justyniańskim*³⁰. Błędnie oznaczono również rok śmierci wileńskiego romanisty, który zmarł w 1940 r., a nie w roku 1944. Na marginesie zapytać można o sens przywoływania jednej tylko pracy z bogatego dorobku naukowego uczonego³¹. Na stronie 235 umieszczono informację o tym, że dr Stefan Ehrenkreutz został nominowany w roku akademickim 1923/1924 na profesora nadzwyczajnego postępowania karnego. Zajęcia z procedury karnej objął Stefan Glaser, co znajduje swoje potwierdzenie w późniejszych wywodach autorów (s. 236, 263).

Materiały archiwalne dotyczące Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, znane zresztą autorom (s. 226), dają co najmniej solidne podstawy do tego, by ukazać obraz dziejów nauki i nauczania dyscyplin historycznoprawnych wileńskiego wydziału. W zbiorach Litewskiego Centralnego Archiwum Państwowego znajdują się informacje o prowadzonych w okresie II Rzeczypospolitej wykładach, sprawozdania z prac seminaryjnych, teczki osobowe pracowników z wykazem ich dorobku naukowego. Nie wiadomo, dlaczego oddający do druku opracowanie nie sięgnęli po dostępne materiały i nie skoncentrowali swojej uwagi na zagadnieniach ściśle związanych z tematyką publikacji. Rozdział przedstawiony przez autorów odbiega w sposób zasadniczy od pozostałych części pracy i należy traktować go raczej jako przypomnienie historii Wydziału Prawa i Nauk Społecznych uniwersytetu wileńskiego niż jako prezentację stanu dyscyplin historycznoprawnych wspomnianego wydziału.

Słowa uznania skierować należy pod adresem badaczy, którzy przedstawili historię nauki i dydaktyki prawa rzymskiego w Uniwersytecie Warszawskim i w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Opracowania Marii Zabłockiej (s. 285–300) i Antoniego Dębińskiego (s. 317–341) czyta się z wielką przyjemnością. Śmiało można je określić mianem wzorowych. Autorzy w zwięzły sposób zapoznali czytelnika z tematyką wykładów realizowanych z prawa rzymskiego i liczbą ich godzin, a następnie przybliżyli sylwetki i spuściznę naukową romanistów polskich: Ignacego Koschembahr-Łyskowskiego, Borysa Łapickiego i W. Kozubskiego, prowadzących zajęcia w Warszawie oraz H. Insadowskiego, związanego z ośrodkiem lubelskim³². Warto odnotować, że oprócz prezentacji

³⁰ Kraków 1929 (Polska Akademia Umiejętności. Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego, seria II, t. 42 [ogólnego zbioru t. 67] nr 4), s. 82.

³¹ Zestawienie prac F. Bossowskiego, obejmujące 54 pozycje naukowe, zawiera *Bibliografia polska 1901–1939*, t. 3 (redaktorzy tomu B. Dobrzyńska i I. Olszewska), Warszawa 1993, s. 100–104. Nie jest to wykaz kompletny, gdyż twórczość uczonego przekracza znacznie 100 opracowań.

³² Pierwszym wykładowcą prawa rzymskiego w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim był Jerzy Fiedorowicz, prowadzący zajęcia dydaktyczne z tego przedmiotu w latach 1918–1923. Jednakże, jak słusznie zauważa A. Dębiński, „Jerzy Fiedorowicz nie prowadził badań z zakresu prawa rzymskiego, stąd w literaturze nie pozostawił żadnego śladu jako romanista” (s. 319–320).

uczonych *ex professo* zajmujących się prawem rzymskim, w omawianych tekstach znajdują się również informacje o asystentach, a także o osobach incydentalnie zajmujących się tą dyscypliną. W bardziej szczegółowych kwestiach autorzy odsyłają zainteresowanych do dostępnej literatury.

Ogólne wiadomości dotyczące prawa rzymskiego w ośrodku poznańskim znalazły się w opracowaniu *Historia prawa i jej przedstawiciele na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego w okresie II RP*, przygotowanym przez Krystynę Sikorską-Dzięgielewską (s. 389–423). Autorka wskazuje w nim prace poświęcone historii poznańskiego wydziału, w których zamieszczone są informacje związane z tworzeniem i działalnością poszczególnych katedr historycznoprawnych, w tym także Katedry Prawa Rzymskiego. W przywołanym artykule znajduje się również krótka charakterystyka Zygmunta Lisowskiego, który po objęciu w kwietniu 1919 r. Katedry Prawa Rzymskiego, kierował nią nieprzerwanie przez pozostały okres dwudziestolecia międzywojennego, prowadząc wykłady, seminarium i proseminarium (konwersatorium). Autorka przypomina sylwetkę (s. 399), dorobek naukowy (s. 415–416) i działalność publiczną (s. 416–419) wybitnego romanisty. Zauważyć jednak należy, że pomimo wielu wiadomości odnoszących się do Katedry Prawa Rzymskiego, rozproszonych w różnych pracach traktujących o przeszłości Uniwersytetu Poznańskiego, jak też przybliżenia w obszernym artykule pióra Kazimierza Kolańczyka postaci i spuścizny naukowej Z. Lisowskiego³³, brak jest w dotychczasowej literaturze całościowego opracowania na temat nauki i nauczania prawa rzymskiego na poznańskim Wydziale Prawno-Ekonomicznym funkcjonującym w II Rzeczypospolitej. Oczekuje ono wciąż na swojego badacza.

Jeśli chodzi o uwagi natury techniczno-redakcyjnej, to publikacja mogłaby być wzbogacona o indeks osobowy. Jego zamieszczenie znacznie ułatwiłoby odszukanie informacji na temat poszczególnych pracowników naukowych, którzy w okresie dwudziestolecia międzywojennego nie zawsze związani byli tylko z jednym ośrodkiem akademickim. Pewne zastrzeżenia budzi również korekta. Jest rzeczą oczywistą, że w tak obszernej pracy nie da się całkowicie wyeliminować różnego rodzaju błędów w druku, ale ich liczbę można było znacznie ograniczyć. Szczególnie przykrym przykładem jest tytuł rozdziału VII: *Uniwersytet Poznańskiego w okresie II RP* (s. 387). Pożądanym zabiegiem byłoby też, w moim przekonaniu, umieszczenie wykazu skrótów stosowanych w pracy, co pozwoliłoby na uniknięcie wielu niepotrzebnych powtórzeń.

Konkludując, stwierdzić należy, że zamierzony cel publikacji, jakim było zapoznanie czytelnika z problematyką funkcjonowania dyscyplin historycznoprawnych w strukturach uniwersyteckich, z sylwetkami uczonych oraz z ich

³³Zob. M. Wojciechowska (red.), „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1955, nr 1, s. 137–160.

dorobkiem naukowym został osiągnięty. Recenzowana praca, pomimo podniesionych powyżej uwag, przedstawia bardzo wysoką wartość merytoryczną i bez wątpienia stanie się fundamentalną pozycją dla wszystkich zainteresowanych dziejami nauki i nauczania dyscyplin historycznoprawnych w okresie II Rzeczypospolitej. Książka z pewnością stanie się asumptem do dalszych badań i poszukiwań naukowych. Należy mieć nadzieję, że w niedalekiej przyszłości ukaze się kolejna równie interesująca praca poświęcona zagadnieniom obfitującego w tematy badawcze dwudziestolecia międzywojennego.